

DE COÖPERATIE VOORUIT DE LIJKWADE VAN HET KAPITALISME

De socialistische beweging werkte in Gent het lumineuze idee uit om het socialisme te promoten via de middelen van haar doelgroep: voor één frank maakte een arbeider zich lid van de coöperatie Vooruit, en kon dan van vele voordelen genieten. Het werkte perfect. En het Gentse model werd al spoedig wereldwijd gekopieerd.

DOOR ERIC VAN DE CASTEELE

U kent allicht het fenomeen. Na een middag shoppen keert u niet alleen met lekkers huiswaarts, maar ook met een rist punten. Die punten staan op meerdere van uw intussen rijke verzameling kaarten en kunnen geruild worden voor kortingen op nieuwe producten. Die moderne vorm van klantenbinding bestond al in de negentiende eeuw. De Gentse socialisten maakten er gebruik van. Het 'Gentse model' was even eenvoudig als ingenieus. Historicus Hendrik Defoort schreef er een boek over.

HENDRIK DEFOORT: 'Tegen betaling van één frank kon iedere arbeider lid en daardoor mede-eigenaar worden van de coöperatie Vooruit. In het begin van de week kochten de leden "broodjetons". Vooruit profiteerde dubbel, zowel van die prefinanciering als van een stabiele afzetmarkt. Bovendien werden de distributiekkanalen uitgeschakeld, terwijl de broden de normale prijs haalden. Naargelang van het verbruik kregen de leden winsten of dividenden uitgekeerd. Die konden worden ingeruild tegen kortingen of nieuwe producten. Aanvankelijk werd uitsluitend brood aangeboden, later ook andere producten, waardoor Vooruit het karakter kreeg van een supermarkt. Dankzij de wervende slogan "werklieden bemint uw profijt" beperkten veel arbeiders hun aankopen tot Vooruit. Toen de coöperatie in 1903 een industriële weverij opstartte, stond daar in grote letters geschreven: "Hier gaan we de lijkwade van het kapitalisme weven." Tien jaar later werd een rijkelijk feestpaleis gebouwd in de Sint-Pietersnieuwstraat.'

Het succes van Vooruit is ook het gevolg van een toevallige samenloop van omstandigheden.

DEFOORT: Door de misoogst van 1880 stegen de broodprijzen. Precies op dat moment ontstond Vooruit, waar broden werden verkocht tegen de gangbare prijs. Die broden waren ook van uitstekende kwaliteit. Dat was toen niet vanzelfsprekend. Er werd enorm gesjoemeld met voedsel, de laan- ten stonden er vol van en de overheid keek de andere kant op. Vooruit had het geluk dat er in Gent alleen ambachtelijke bakkerijen bestonden. Met een renteloze lening van de Nederlandse 'kameraad' Domela Nienwenhuis werd een industriële oven aangeschaft en lokte de coöperatie een veel grotere groep klanten, waardoor ze de kostprijs kon drukken. Overigens werkten in de textiel fabrieken van Gent veel vrouwen die geen tijd hadden om thuis brood te bakken, De coöperatie leverde brood aan huis. Wat een luxe voor de arbeidersgezinnen Voor één keer werden zij door 'hun' maatschappij bediend. Onderschat het psychologische effect daarvan niet.

Met dank aan de socialisten.

DEFOORT: Met Vooruit ging voor het eerst een politieke beweging de coöperatie als instrument gebruiken. Veel denkwerk is daar niet aan voorafgegaan. De coöperatie moest zo snel en zoveel mogelijk geld opbrengen voerde so -iaiNti,-he beweging. Uiteindelijk ging het om een economisch bedrijf met politieke doelstellingen. Juist daarom gingen de "Vooruiters" van het eerste uur vrij roekeloos te werk. Ze sloten meerdere renteloze leningen bij bevriende organisaties en particulieren en wilden nieuwe leden aantrekken door hen drie maanden lang een gratis lidmaatschap aan te bieden. Net zo goed had Vooruit na een paar maanden failliet kunnen gaan. Maar het werd een succesverhaal.

In uw boek hebt u het meer dan eens over de zogenaamde 'fatale cirkel'. Wat bedoelt u daarmee?

DEFOORT: De socialistische beweging ontbeerde de middelen om een organisatie van de grond te krijgen en de arbeidersmassa via propaganda van het socialisme te overtuigen. Waar moest ze het geld halen? Ze kon noch op de burgerij, noch op de overheid rekenen. Uiteindelijk ontstond het idee om een beroep te doen op de doelgroep zelf. De arbeiders waren uiteraard niet rijk, maar ze waren met velen. In ruil voor een bijdrage konden ze lid worden van de coöperatie en op die manier van interessante voordelen genieten. Het systeem was alleen werkbaar als Vooruit voldoende arbeiders bereikte. Dat leidde tot een nauwelijks te vatten gedrevenheid en bekeringsdrang. Ik denk aan de ontelbare vergaderingen, de speeches, de tochten van deur tot deur, van fabriek tot fabriek, van meeting tot meeting, tot in het noorden van Frankrijk, als waren het getuigen van Jehova. In enkele jaren tijd steeg het aantal leden met duizenden en werden fenomenale winsten gemaakt.

Toen de Gentenaars in 1885 de stakende arbeiders in de Borinage gratis brood bezorgden, begrepen ook de Waalse socialisten de immense voordelen van een coöperatie. Een jaar later rolde de krant De Vooruit van de persen. Vanuit Gent werd een tijdlang zelfs het Brusselse dagblad Le Peuple gefinancierd. De Belgische socialistische leiders zagen in de coöperaties een uitstekend middel voor het verwerven van macht. Overal in het land ging men het Gentse model kopiëren. Ik vergelijk de coöperaties graag met socialistische erediensten. Net zoals de schaal in de kerk, brachten ze geld in het laatje. Niet om het geloof te verspreiden, maar om mensen, middelen en organisaties in te zetten voor het verkrijgen van het algemeen stemrecht.

Intussen werden de Belgische socialistische leiders door de internationale 'vrienden' voor kapitalisten uitgescholden.

DEFOORT: De Gentse socialistische voorman Edward Anseele riep zonder schroom het kapitalisme te willen bestrijden met de middelen van de kapitalisten. Tja, dat was letterlijk en figuurlijk ongehoord. In Duitsland, Frankrijk en Nederland klonken doorgaans andere credo's. De syndicalisten dachten de macht te verwerven door stakingen en de politieke revolutionairen keken uit naar een absolute meerderheid in het parlement. Laten we wel wezen: het socialisme heeft in België tot na de Eerste Wereldoorlog moeten wachten tot het enkelvoudig mannelijk stemrecht werd ingevoerd. Maar ondertussen maakte de coöperatie het wel mogelijk een politieke en syndicale werking op te zetten. Dankzij de geheime kassen van de coöperaties riepen de Belgische socialistische leiders in 1893 de algemene staking uit. Voor 1914 deed geen enkele Europese socialistische beweging hen dat na.

Had dat succes invloed op de socialistische bewegingen in de buurlanden?

DEFOORT: En of. Zeker toen in 1899 het Brusselse 'Maison Du Peuple' werd heropend. Victor Horta tekende voor de architectuur en uit heel Europa kwamen notoire socialistische leiders een kijkje nemen. De bewondering voor het rijkelijk versierde gebouw was immens. In 1891 vond de Internationale in Brussel plaats. Ook dat werd een promotiecampagne voor 'Le modèle Belge', waarvan de coöperaties de economische ruggengraat vormden. Voortaan werd in heel Europa over het nut van coöperaties gedebatteerd. En er ontstonden gelijkaardige initiatieven: van Parijs over Hamburg en Milaan tot in Boston, Chicago en zelfs Cairo.

Toch duurde het tot de Internationale van 1910 in Kopenhagen vooraleer de coöperaties formeel werden erkend. Waarom?

DEFOORT: Vergeet niet dat ze volgens economische principes werkten. In Engeland, Duitsland en Nederland stonden sociale liberalen aan de wieg van de coöperaties. Dat bemoeilijkte een band met het socialisme. Bovendien legden de socialistische leiders in die landen dikwijls het accent op de politieke strategie. Dat veronderstelde een ruim electoraat. Daarom wilden ze de lokale middenstand niet afstoten. Die kreeg het al hard genoeg te verduren door de grote warenhuizen.

In de politieke geschiedenis is de coöperatie lang onderbelicht gebleven. Hebt u daar een verklaring voor?

DEFOORT: Academici waren uit het oog verloren dat ook de consumptiekracht van de arbeiders gebruikt werd om politieke macht te verwerven. Bovendien behoorde het in wetenschappelijke kringen tot de bon ton om laatdunkend te doen over coöperaties. De socialistische leiders zouden het hebben nagelaten de revolutie te ontketenen en ze verlaagden zich tot kapitalisten. Die historische houding stuit mij tegen de borst. De gazettes van de revolutionairen werden wel door de coöperatieven gefinancierd.

Was het niet revolutionair om in een kwarteeuw een coöperatie uit te bouwen die de partij aan de macht hielp, de arbeiders koopkracht verleende, hen rudimentaire vormen van sociale zekerheid bood en bovendien bij droeg tot een gevoel van trots, geborgenheid en eigenwaarde? Het is al te gemakkelijk om de coöperatie vandaag af te schilderen als niet meer dan een geldmachine.

Toch richtte Vooruit in 1910 naamloze vennootschappen op.

DEFOORT: Dat was het begin van het einde. Het zakelijke aspect kwam op de voorgrond te staan. In het bestuur domineerden de 'captains of industry' die hun waar overal aan de man brachten. In 1913 werd de Bank van de Arbeid opgericht. Vooruit bezat ook beursgenoteerde bedrijven. In Congo werden katoenplantages gekocht, zodat grondstoffen goedkoper konden worden ingevoerd.

Door het instappgeld van één frank en de voorafbetaling van de broodkaarten konden de echte armen nooit van het systeem profiteren. Deed de Vooruit iets voor de armen?

DEFOORT: Dat was een zwak element. Dat zag je in alle coöperaties, ook in de neutrale Britse coöperaties.

We hebben het wel over socialistische leiders.

DEFOORT: Nu en dan sloot men de ogen voor wanbetalers of werd aan langdurig zieken gratis brood geleverd. Maar, in essentie richtte men zich niet tot de armsten.